

PAMFIL BILȚIU, MARIA BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: cuc, credință, pasăre, cântat, oracular, legendă.

Cucul în cultura populară românească și maramureșeană

Rezumat

Studiul nostru își propune să trateze ipostazele în care cucul a fost transfigurat de către popor în diverse specii ale folclorului: colinde, credințe și superstiții, lirică populară, legende și povestiri.

Prima parte a investigației noastre am consacrat-o prezenței cucului într-un amplu repertoriu de credințe și superstiții care ne dezvăluie funcțiile pe care le îndeplinește această pasăre ciudată: oraculară, de donator mitic, de vestitor al primăverii, de pasăre sacralizată „bună și cinstită”.

Am analizat apoi particularitatea care deosebește această pasăre de celelalte, care este cântatul într-un timp al renașterii naturii, al ascensiunii vieții vegetale.

Am analizat modul cum se reflectă această pasăre în credințele populare, comparativ cu folclorul altor popoare.

Ultima parte a lucrării am rezervat-o tratării modului în care cucul este transfigurat într-un repertoriu bogat de legende și povestiri, unele variante apropiindu-se tot mai mult de basm.

¹ Baia Mare.

Keywords: cuckoo, beliefs, bird, singing, oracular, legend.

The Cuckoo in the Traditional Romanian and Maramureş Region Folk Culture

Summary

Our study aims to investigate the transfiguring states provided by people to the cuckoo, within various forms of folklore: carols, beliefs, and superstitions, folk music, legends, and short stories.

The first part of the study investigates the presence of the cuckoo in a wide repertoire of beliefs and superstitions revealing the functions of this strange bird: oracular, the mythical donor, harbinger of spring, "good and the honest " sacred bird.

Afterwards we analysed the peculiarity that distinguishes this bird from other birds, which is singing in the time of nature's rebirth and the ascension of plant life.

We also analysed how this bird is reflected in folk beliefs compared to the folklore of other nations.

The last part of the study focuses on the cuckoo's transfiguration in a varied and rich repertoire of legends and short stories, some versions getting closer and closer to a fairy tale.

Cucul în cultura populară românească și maramureșeană

Așa cum arată cercetările, după credința românilor, cucul este o pasăre misterioasă, care are tainice legături cu soarta omului (Ceașanu, 2001: 265). Legăturile acestei păsări cu soarta omului au generat brodarea unei veritabile mitologii, de către popor în jurul acestei păsări ciudate, ea fiind reprezentată în variate compartimente ale culturii populare: colinde, cântece lirice, credințe, superstiții, bocete, legende și povestiri.

În colindele axate pe tema disputei dintre cuc și moarte, cucul nu numai că este opus morții, dar este și vestitor al primăverii și reînvierii naturii. „Grăi moartea câtă cuc: /-Hai să schimbăm glasurile. / -Ba, io zo aceia n-oi schimba, / Că tu pă unde te duci, / Iei maicile di la prunci. / Da io pă unde mă duc, / Ies plugari cu plugurile, / Neveste cu prânzurile / Și-m' ascultă verșurile, / Să vesălesc țarinile” (Bilțiu, Pop, 1996: 345). De altfel, și în repertoriul de credințe, cucului îi este rezervată această funcție. Prin Ialomița se crede că pasărea cheamă primăvara în codru (Mușlea, Bîrlea, 1970: 298).

Vobind de intensa mitologizare a păsării, în unele credințe, cucul este tratat drept o pasăre tabuistică. „Să nu puști cucii că moare cineva din familie, ori îți pieri vreo vită.” (Suceava). „Când omori un cuc îți mor părinții.” (Suceava) (Gorovei, 1915: 85-86). „Dacă omori cucu' îți sacă mâna.” „E păcat să-l omori că nu face niciun rău” (Mușlea, Bîrlea, 1970: 299).

În unele credințe cucul este o pasăre sacralizată și cinstită. „Cucul este o pasăre sfântă.” „Este pasăre plăcută lui Dumnezeu.” În alte credințe, cucul este „pasărea cea mai bună și cinstită”, dar și „pasărea bucuriei” (Mușlea, Bîrlea, 1970: 299).

În procesul de mitologizare a păsării, joacă un rol important repertoriul de credințe care ne revelează funcția oraculară a cucului. Pe bună dreptate arată Ceașanu că glasul său menește bine, când răsună de-a dreapta omului sau în fața lui. Dimpotrivă, menește totdeauna rău când răsună în stânga sau în spate (Ceașanu, 2001: 265).

Credințele legate de semnele prevestitoare ale cântatului cucului au pătruns în lirica populară. „Cântă-m' mie încă-o dată, / Că mi-e mintea tulburată. / Cântă-n dreapta mea cu foc, / Să am parte de noroc. / Cântă-n fața mea cu drag, / Că ți-oi da frunză de fag” (Ceașanu, 2001: 265).

Cântatul cucului din spate sau din stânga ca semn fatidic a pătruns și în bocete. „Cucu-n spate mi-o cântat / Și moartea m-o și aflat” (Cupșeni).

Sunt destul de numeroase credințele legate de cântatul cucului prevestitor de semne fatidice. „Se crede că dacă nu-l auzi primăvara, mori.” Se mai crede că dacă cucu' trece peste casă sau aproape de ea, e semn fatidic. „E rău de moarte” (Dolj). În alte credințe despre cuc ni se spune că dacă cântatul lui „te apucă fără să ai sare în gură, îți moare cineva din ai casei, aduce pagubă” (Mușlea, Bîrlea, 1970: 299).

Credințele oraculare brodate în jurul păsării sunt numeroase. Prin cântatul său, cucul

prevestește câți ani mai are cineva până la însurătoare sau o fată până la măritiş. „Cucule, te-aş întreba: / Oare câți ani tu mi-i da, / Până ce m-oi însura?” „Cucule, te-aş întreba: / Oare câți ani tu mi-i da, / Până ce m-oi mărita?” (Cupşeni).

Aşa cum arată cercetările, românul crede, ori de câte ori îl va auzi întâia dată cântând, atâția ani are să trăiască cel ce l-a auzit. Dacă cucul cântă de mai multe ori, bucuria celor ce-l aud este nespus de mare căci cred că au să trăiască mai mult cei ce l-au auzit. Dacă-l aud numai o dată se întristează, crezând că nu mai au mult de trăit (Ceaşanu, 2001: 266).

În unele dintre credințele legate de cuc, pasărea este tratată cu funcția de donator mitic. Ne-o argumentează formulele orale rostite la auzul primului cântat al cucului. „Bani, bani, bani, cucule, bani, / Ție frunza și iarba, / Mie bani tăta vara. / Ție frunza și codrù’, / Mie bani pă tăt anù’ ” (Văleni, Maramureş).

În mai multe credințe întâlnim semne prevestitoare bune, rele sau fatidice despre cântatul cucului. „Când cântă cucu’ aproape de casă e semn de moarte” (Moldova). „Dacă îți cântă cucu’ când te afli la necesități, în acel an ai să mori.” „Dacă cucu’ este văzut pe creangă uscată, întreg anul, cine îl vede, va tot boli” (Bucovina). „Când auzi cucu și ești bolnav, vei fi bolnav toată viața.” (Suceava) (Gorovei, 1915: 85-86). Sunt interesante credințele în care cântatul cucului prevestește semne bune sau rele în corelație cu fazele timpului. „Cui îi cântă cucu’ sara, / N-are noroc toată vara. / Cui îi cântă dimineața, / Bine i-i toată viața” (Ieud).

Procesul de mitologizare a cucului ne certifică și pătrunderea lui în medicina populară. „Durerea de inimă se poate lecu cu untură de cuc” (Gorovei, 1915: 86).

Repertoriul de credințe populare ne revelează substratul mitico-magic pronunțat al acestei păsări. „Haiducii, ca să asculte lumea de ei și să fie firoși, poartă la ei limbi de cuc și cap de șarpe.” „Oameni amărâți, ori sufletele îndrăgostite, cheamă cucu’ să le cânte și-și fac vrăji de dragoste cu limbi de cuc ori cu ramura pe care a cântat cucul întâi” (Ceaşanu, 2001: 266).

Creanga pe care a cântat cucul este tratată în credințele populare ca având valențe magice. „Creanga pe care a cântat cucul se pune în lăutoarea fetelor, ca să fie drăgostoase la lume cum e și cucul.” „Când cineva vede și aude întâia oară cucul cântând, ia creanga de pe care a cântat, că e bună de dragoste.” (Argeş) (Gorovei, 1915: 85). „Creanga pe care a cântat cucul cine o ia vinde cu spor la târg.” Ne-a spus o performeră de-a noastră care o avea și când se ducea la târg vindea repede tot ce avea de vândut.

Alte credințe ne elucidează și alte aspecte ale substratului mitico-magic al acestei păsări. „Se zice că spre a avea cu cuvântul trecere la toți este bine a împuşca un cuc, înainte de Sânziene, apoi să-l mânânce fript, fără pâine și sare, iar capul trebuie să-l poarte cu el.” (Bucovina) (Gorovei, 1915: 85).

Nu puține credințe din repertoriul despre această misterioasă pasăre se leagă de metamorfozarea ei din personaj uman, precum și legate de perioada în care nu mai cântă. „A furat caii lui Sfântul Petru. De aceea aproape de ziua acestuia, nu mai cântă, stă ascuns.” „A furat boii lui Sfântul Petru care l-a blestemat să fie cuc.” „Cântă până la Sânziene, apoi răguşește pentru că a mâncat cireşe.” „Începe să cânte numai după ce s-a săturat de muguri.”

„Are un frate pe lumea cealaltă Cucu, pe care îl strigă când cântă.” „El însuși se numește Lazăr, Dedu, Pavel.” „Când încetează să cânte se preface în uliu, vultur” (Mușlea, Bîrlea, 1970: 298-299).

Un singur lucru, o singură particularitate a acestei păsări le contracarează pe toate celelalte, ba chiar prevalează asupra lor: momentul în care cântă, intervalul temporal calendaristic în care-și face auzit glasul, anume de la echinocțiul de primăvară (preajma sărbătorii de Bunavestire) și până la solstițiul de vară (de Sânziene). Este vorba de un timp al renașterii naturii, al speranțelor umane reînnoite și al ascensiunii forțelor vieții vegetale (în care omului culturii tradiționale i-a plăcut întotdeauna să se lase asimilat). Aceasta face din cuc un simbol și un mesager al vieții, dragostei, norocului (Filip, Menuț, 2015: 257).

Stadiul după care gândirea colectivă îl proiectează pe alintatul cuc în ipostaza de uliu, sugerându-ne astfel o trecere firească fără traume într-un nou stadiu, acela al maturității mai responsabilă, mai pragmatică, dar și mai dominatoare, mai rapace, mai agresivă (Filip, Menuț, 2015: 258).

Unele credințe din bogatul repertoriu brodate în jurul cucului au fost atestate și în folclorul altor popoare, precum la germani, francezi, romani. Romanii includeau între semnele prevestitoare cântatul cucului. Unele credințe din folclorul nostru sunt identice cu cele din folclorul altor popoare. Și la nemți se crede că pasărea poate prevesti câți ani mai are de trăit cineva care o ascultă. Și la nemți și francezi se crede în funcția cucului de donator mitic. „Cine îl aude prima dată cântând și are bani la el, va avea parale tot anul. Dacă nu are, îi va fi goală punga.” Și la alte popoare, cucul este considerat pasăre tabuistică. „Se crede că cine îl omoară are mare păcat.” Cucul se întâlnește și în mitologia greacă, dar este și o divinitate slavă (Ceașanu, 2001: 267).

Ca pasăre oraculară și misterioasă, cucul a pătruns în lirica populară. În diverse plăsmuiri lirice, cântecul lui prevestește supărarea, înstrăinarea și starea psihică a înstrăinatului. „Taci, cucule, nu cânta, / Că nu te poci asculta, / Că mă doare inima. / Taci, cucule, până joi, / Că ne-om duce amândoi. / Tu-i mere pă sus cântând, / Io-i mere pă jos plângând” (Cupșeni).

În unele cântece lirice, cântatul cucului este tratat ca un blestem îndreptat către cel căruia îi mensește înstrăinarea. „-Cucule, pasăre blândă, / Du-te-n pădure și cântă. / Pă cine-i avè mânie, / Blastămă-l străin să fie. / Pă cine-i avè alean, / Blastămă-l sânzur șohan” (Săliște de Sus).

În alte variante persoana căreia cântatul cucului i-a prevestit semne rele aruncă asupra păsării blesteme grele în lanț. „Care cuc mi-o cântat mie, / Di la moarte să nu vie, / Că mi-o cântat relile, / Vie-i numa penile. / Vie-i penile pă vale, / Mi-o cântat de supărare. / Vie-i penile pă luncă, / Mi-o cântat de dor de ducă, / De dor, de supărare multă, / Să mă duc în țări străine, / Unde nu cunosc pă nime” (Ungureni).

În unele variante de cântece lirice, cucul este mesager erotic, trimisul și tălmăcitorul celor îndrăgostiți. „-Cucule, de unde vii? / -De la Cluj, de la Sibii. / -Da de mândra ce mai știi? / -Știu bine că-i sănătoasă, / „Șade la masă și coasă.” „Poruncitu-mi-o, mândra, / Pe on pui de rândunea, / Să mă duc până la ea. / Și-am răspuns p-on pui de cuc, / Că zău nu

poci să mă duc” (Ceașanu, 2001: 267).

Într-o variantă de la Lăpuș, creatorul anonim insistă asupra unor trăsături ale comportamentului acestei ciudate păsări. „S-o dus cucu’ di p-aici / Și și-o lăsat puii mici. / I-o lăsat lâng-o tulpină, / Să-i crească mamă străină. / Și-o vinit o păsărè / Și-o luat puii cu iè. / Vine cucu’ înt-o vreme / Și-o aflat puii cu pene. / Vine cucu’ înt-on rând / Și-o aflat puii zburând / Și cucu’ din grai grăind: / - Pasăre, ce ț’-oi plăti, / Pân ce mi-ai crescut puii? / -Tu, nimică, nu-i plăti, / Numa’ io când oi muri, / Să mă cânt’ tu cu puii. / Cucu’ de părere bună / Cântă-n codru’ de răsună” (Larga).

Legende populare brodate-n jurul cucului circulă într-un repertoriu bogat și pe un areal întins, cuprinzând Transilvania, Moldova, Muntenia, Argeș. În general, legendele narează povestea a doi frați pe care soarta îi desparte, unul, metamorfozându-se în pasăre, își strigă fratele Cucu, Cucu! În general la baza legendelor stau credințele populare care motivează cauza metamorfozei și ne indică pe cei ce o săvârșesc. În mai multe variante, ca urmare a procesului de încreștinare, Cucu fură caii lui Sâmpetru, care îl preface în pasăre și-i hărăzește să cânte prin păduri. În alte variante fură boii lui Sâmpetru și, drept urmare, este prefăcut în pasăre. Într-o altă variantă doi argați înfomețați i-au mâncat boii lui Sfântul Petru. Pe Cucu l-a ucis în bătaie, iar pe Lazăr l-a prefăcut în pasăre care-și strigă fratele.

În mai puține variante, metamorfoza unuia din cei doi frați se datorează blestemului de mamă. Ștefan își abandonează fratele-n pădure iar mama îl blestemă să se prefacă-n pasăre. În alte variante întâlnim alte motivații ale metamorfozei. Cei doi frați se despart, speriați de un lup, luând-o în direcții diferite. Ștefan își caută zădarnic fratele, iar Sfântului Petru, făcându-i-se milă de băiat, îl roagă pe Dumnezeu să-l facă o pasăre care cântă prin codru și-și strigă fratele. Într-o variantă, din Suceava, încreștinată, cucul fură cheile raiului, se așază pe o creangă să mănânce o cireașă. Deschizând ciocul scapă cheile. Sfântul Petru îi cere lui Dumnezeu să-l pedepsească, care, inițial, îi hărăzește să-i pice limba. La propunerea lui Sâmpetru, Dumnezeu îl pedepsește să răgușească și la ziua de Sfântu’ Petru să nu mai cânte. Într-o altă variantă, Cucu și fratele lui Vartolomeu sunt învrăjbiți de Satana. Dumnezeu îl preface pe unul în pasăre care-și strigă prin cântat fratele.

Unele variante cuprind elemente de basm. Un împărat avea doi fii. Îl încredințează pe Cucu să îi ocupe tronul dacă el nu se va mai întoarce din război. Cei doi frați se ceartă de la tron iar mama îi blestemă să se prefacă în păsări. Și, drept urmare, Ștefan îl cheamă prin cântat pe Cucu (Legendele faunei, 1994: 182-199).

Unele variante cuprind și scurte elemente privind comportamentul acestei păsări ciudate. „Cucul, pasărea cântătoare a grădinilor și pădurilor îi numită așa după cântecul ei cucu. Povestea bătrânească zice că Ion e fratele Cucului. Și cântă cucu, cucu! De la începutul primăverii până la Sfântul Petru, iar atunci răgușește de atâta strigăt zadarnic. Tocmai la anul începe iar. Și așa va striga cât îi lumea pe frate-său, căruia cine ști unde i-or fi zăcând oasele” (Legendele faunei, 1994: 188). „Așa zic oamini că cucul numai un ou ouă și îl clocește pițîmpărătușul, iar după ce scoate puiul îl hrănește cu apă și mâncare. După ce crește mare îl învață să cânte cucu!” (Legendele faunei, 1994: 184).

Din cele analizate mai sus rezultă că în folclorul nostru și al altor popoare, cucul

este pasărea poate cel mai bine reprezentată dintre toate păsările și printr-un impresionant repertoriu de tradiții.

Cuc; foto: Peter LENGYEL

Note:

BILȚIU, Pamfil, POP, Gheorghe Gh., 1996, *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din județul Maramureș*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

CEAUȘANU, Gh. I., 2009, *Superstițiile poporului român în asemănare cu a altor popoare vechi și nouă*, București, Editura Saeculum I.O.

FILIP, Vasile, MENUȚ, Maximilian, 2015, *Cultura tradițională imaterială românească din județul Bistrița-Năsăud*, volumul II. Sărbătorile ciclului social și calendaristic sau Munci și zile în ținutul Bistriței și Năsăudului, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană.

GOROVEI, Artur, 1915, *Credinți și superstiții ale poporului român*, București, Librăriile Socec.

*** 1994, *Legendele faunei*, București, Editura Grai și suflet – Cultura Națională.

MUȘLEA, Ion, BÎRLEA, Ovidiu, 1970, *Tipologia folclorului după răspunsurile la Chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva.